

ASLIYAT VA MATN AVLODLARI TARJIMA TILIDA IDROK JARAYONLARINING PARALLELLIGI

Ishanjanova Munosibxon

Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti

Turgunbayeva Baktigul

O'sh davlat universiteti dotsenti

Annotatsiya: Maqolada til o'zgarishlari va tilning kontekstga moslashuvi orqali asliyatning o'zgarishini qanday tushunish mumkinligi haqida fikrlar keltiriladi. Asl til va tarjima tili o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlik va to'g'ri idrokni amalga oshirishda ko'rsatilgan parallel jarayonlarning o'zaro ta'siri tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: asl til, tarjima tili, idrok jarayonlari, parallellik, til o'zgarishlari, mantiqiy bog'liqlik, kontekst, nutq anglash, matn anglash, tilshunoslik, psixolingvistika.

Sinxron tarjimada idrok etish va gapirish jarayonlarini o'z vaqtida birlashtirishning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash uchun amaliy ehtiyoj sinxron tarjimonlarni uyushgan tayyorlashning boshlanishi bilan paydo bo'ldi. Ushbu muammoga birinchi bo'lib tarjimaning og'zaki turlarini o'qitish bilan shug'ullanadigan metodistlar murojaat qilishdi. Tarjimonni o'qitish va tarjimonlar faoliyatini kuzatish tajribasi asosida uning tabiatidagi tinglash va gapirish jarayonlarini sinxron tarjimada birlashtirish kabi bir nechta taxminlar bildirildi. Ushbu taxminlarning barchasi uchun umumiy bo'lgan gipoteza ma'ruzachining nutqini tinglash parallelligi va bir vaqtda bo'lishi va tarjima tilida gapirish edi. Biroq, bir vaqtning o'zida tinglash va gapirishni ta'minlaydigan psixologik mexanizmlarni talqin qilishda fikrlar biroz farq qildi.

I.Y.Shexter sinxron tarjimini muvaffaqiyatli amalga oshirish sharti sifatida o'z ovozi tinglashdan uzilish kabi fikrni ilgari surdi¹. M.Y. Svilling, aksincha,

¹ Шехтер И. Ю. Студенты — переводчики на фестивале. «Иностранные языки в школе». 1958, № 1. -С. 100.

tarjimonning «eshitish e'tiborini» ma'ruzachining nutqini idrok etish va o'z nutqini o'zi nazorat qilish o'rtasida taqsimlash to'g'risida yozgan².

Xorijiy metodist J.Ilg o'quv ishlarida tarjima sinxron tarjimon faoliyatida tarjima harakatini tashkil etuvchi quyidagi to'rtta operatsiya bir-birining ustiga chiqadi degan xulosaga keldi: iborani tinglash, uni o'z-o'zidan tarjima qilish, tarjimani talaffuz qilish va keyingi iboraning boshlanishini idrok etish³. Sinxron tarjimada nutqni idrok etish va o'rganish jarayonlarining parallelligi hamda bir vaqtning o'zida paydo bo'lishi haqidagi g'oyalar «eshitish qabul qilish va nutqni sinxronlashtirish mahoratini» rivojlantirish uchun mashqlarni ishlab chiqishga undadi⁴, «idrok etish paytida ko'payishni zararsizlantirish⁵» va «sinxron nutq ko'nikmalarini» rivojlantirish mashqlari⁶. Sinxron tarjimani birinchi eksperimental o'rganish biroz kutilmagan natijalarga olib keldi. O'tkazilgan tajribalar va ularning natijalarini idrok etishning umumiy nazariyasi nuqtai nazaridan tushunish asosida psixolog Z.A. Kochkina dastlab tilda nutqni tushunish va tarjima tilida nutqni ishlab chiqarish bir vaqtning o'zida amalga oshirilmaydi va ularni amalga oshirish diqqatni almashtirish bilan bog'liq degan xulosaga keldi. Z.A. Kochkina, tarjimon, birinchidan, xabarni qisqartirishi va ikkinchidan, o'z matnini notiq bilan taqqoslaganda tezroq talaffuz qilishi tufayli natijaga erishadi, deb ta'kidlaydi⁷.

Z.A. Kochkinaning sinxron tarjimada bir vaqtning o'zida tinglash va gapirish mumkin emasligi haqidagi bayonoti nutqni idrok etishning motorli yoki artikulyatsion nazariyasiga va idrokning umumiy nazariyasiga mos keladi. Ushbu nazariyalarga ko'ra, har qanday idrok etish jarayoni organizmning qarama-qarshi faoliyat shaklida idrok etilgan obekt bilan o'zaro ta'sirini o'z ichiga oladi⁸. Nutqni idrok etishda tinglovchi artikulyatsiya apparati mushaklarining tegishli, soddalashtirilgan

²Цвиллинг М.Я. Синхронный перевод как объект экспериментального исследования. «Тетради переводчика». - М., 1966. – С.92.

³ Миньяр-Белоручев Р. К. Методика обучения переводу на слух. - М, 1959. - С.6.

⁴ Миньяр-Белоручев Р. К. Методика обучения переводу на слух. - М, 1959 -С. 49.

⁵ Миньяр-Белоручев Р. К. Методика обучения переводу на слух. - М, 1959. -С. 169.

⁶ Швейцер А. Д. О преподавании синхронного перевода в специализированных группах переводческого факультета. «Метод, сборник». М. 1-й МГПИИЯ. Перевод, фак. Ч. I. 1969, -С.139.

⁷ Кочкина З.А. Некоторые особенности деятельности синхронного переводчика. Тезисы докладов на II съезде психологов. Вып. 1. М., 1963.

⁸ Зинченко В. П. Теоретические проблемы психологии восприятия. — В кн.: Инженерная психология. М., 1964.

harakatlari orqali faollikni namoyish etadi⁹. Bu shuni ko'rsatadiki, sinxron tarjimada tinglash va gapirish o'rtasida almashinish mavjud.

Z.A. Kochkinaning fikrlarini rivojlantirib I.A. Zimnaya va G.V. Chernov muvaffaqiyatli sinxron tarjima ko'p jihatdan ma'ruzachi nutqining to'g'ri «dastlabki» sinteziga bog'liq degan g'oyani ishlab chiqib, bu borada yangi gipotezani ilgari surdilar. Ular sinxron tarjima mexanizmida ehtimollik prognozi asosiy rol o'ynashini taklif qilishdi. Ushbu taxmin tinglash va gapirish jarayonlarining haqiqiy sinxronligi yoki bir vaqtda bo'lishi mumkinligi haqidagi g'oyaga asoslanadi. Ehtimoliy bashorat qilish ierarxik tizim bo'lib, uchta darajani o'z ichiga oladi: a) so'zlarni birlashtirish ehtimoli, b) gapdagi semantik bog'lanish ehtimoli va v) xabardagi predikativ munosabatlar ehtimoli. Ehtimolni bashorat qilish mexanizmi ma'ruzachi bayonotlarining semantik tuzilishini rivojlantirish yoki tugatish haqidagi taxminlarni shakllantiradi. Ushbu taxminlar tasdiqlangandan so'ng, nutqni tinglash jarayonida tarjima tilida gapirish dasturi shakllantiriladi. Ushbu mexanizm prognozlarni tekshirish uchun doimiy tinglashni emas, balki tanlab tinglashni o'z ichiga oladi.

Bir vaqtning o'zida tinglash va gapirish parametrlarini aniqlashga qaratilgan sinxron tarjima sohasidagi tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, tarjimonning nutq davrlari ma'ruzachi talaffuzining eng katta qismiga to'g'ri keladi. Tadqiqotlar tinglash va gapirishni bir vaqtning o'zida amalga oshirish mumkinligi haqidagi fikrga olib keldi¹⁰. Bunday tadqiqotlar sinxronlikning psixologik mexanizmlarini va ularning ishlash sharoitlarini yanada chuqurroq nazariy tahlil qilish zarurligini ta'kidladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Munosibkhan, I., & Mumtoza, A. (2023). Formation Of Intercultural Communication Competence In Preschool Children. *Journal Of Language And Linguistics*, 6(4), 167-170.
2. Ишанжанова, М., & Қўчкарова, О. Макон Ифодаловчи Дейктик Бирликларнинг Морфологик Тадқиқи. *Ўзбекистон Республикаси Олий Ва Ўрта*

⁹ Чистович Л. А. и др. Речь. Артикуляция и восприятие. М. — Л., 1965.

¹⁰ А.Ф.ШИРЯЕВ. Синхронный перевод. - Москва, 1971. - С.182.

Махсус Таълим Вазирлиги Заҳириддин Муҳаммад Бобур Номидаги Андижон Давлат Университети, 270.

3. Ишанжанова, М. С. (2021). Макон” ни ифодаловчи дейктик бирликларнинг чоғиштира тадқиқи (француз ва ўзбек тилларидаги матнлар таҳлили мисолида) Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссерт.

4. ИШАНЖАНОВА, М. ШАХС ДЕЙКСИСИНИНГ НУТҚИЙ МУЛОҚОТДА ИФОДАЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ. *ILMIY XABARNOMA. НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК Учредители: Андижанский государственный университет им. ЗМ Бабура, (1), 92-95.*